

EGYSZER S MINDENKORRA

Burány Nándor

A televízió műsorát nézem. Este van. A képek visszaröpitenek az időben. A harmincas évek elején vagyunk. Az apám, anyám jut eszembe, olyan idősök voltak akkor, mint most én. Azóta a második harminc év is elmúlt az életükből. Csupa előkelőséget mutat a képernyő: tárlatok, hangversenyek, táncok, utazások, nyaralóhelyek. Érdekes. Jó műsor. De nem tudom nézni. Elszorul a torkom. Hol voltak ők akkor ettől a képernyőn pergő világtól, s hol tartanak most, harminc év után? Mit kaptak a kultúrából, a kultúrának a földön olyan fantasztikus mértékben felgyülemlett értékeiből? S mit kaphatnak ezután? Történelmi, gazdasági, társadalmi tényezők játszottak közre, évszázadokra visszanyúlhatnak az okokat kutatva. Magyarázatot találhatnánk, de megnyugvást, beletörődést bajosan.

Pedig egyszer le kell számolni a gondokkal, meg kell szabadulni a fájdalomtól, meg kell határozni a lehetőségeket, meg kell szabni a kereteket, a józan ész alapján kell megvizsgálni, hogy a mostani, a való körülmények között, mai erőnkkel mire vagyunk képesek. A siránkozás, a meddő szomorkodásba való menekülés itt nem segít. De elég-e ezt így leírni, megállapítani? Vannak olyan pillanatok, amikor a józan ész nem tud felülkerekedni a fájdalmakon, amikor hiába ismételtetjük magunkban a mindenképpen elfogadható tárgyi okokat, nem tudunk beletörődni, hogy sokaknak oly kevés jutott azokból a művészi értékekből, amelyek megnevesíthették, emberibbé tehettek volna a hétköznapokat.

Örökös gond, bizonytalanság, a szárazságtól, fagytól, árvízről vagy a vésztől való függőség. Napi nyolcórás munkaidő helyett néha tizen-nyolc-húsz óra. Látástól vakulásig. S még tovább. Vasárnap? Pihenés, szórakozás helyett: heremarkozás, fattyazás, babszedés meg más efféle,

valami különös ranglétra szerint vasárnapnak minősített munkák. Mozi, színház, kávéház? Se idő, se kedv, se pénz... Otthon a jószág. A disznók vasárnap délután is ordítanak, a tehén is bög, a tyúkok is odasereglenek a saroglya elébe, ha nem etetik, itatják meg őket időben. Rozoga csigás kúton hányszor kell naponta telehúzni a vályút. A disznóólból, az istállóból a trágyát is ki kell hordani. S mindez még nem elég. Sőt nagyon kevés. Szerencse is kell hozzá. Jócskán. S még úgy sem elég. Nehéz, fárasztó, piszkos munka. Hogy kellene a fürdőszoba, az egészséges lakás! Hol a jégszekrény, a folyó víz, az emésztőgödör? Csak a rengeteg légy mindenütt, hogy kiverik az ember szemét.

Nem új dolog. Nem ismeretlen. De újonnan fáj, újonnan nyugtalanít. Megint a zárszámadás: kétszer harmincévi bizonytalanság. S most: a nyugdíj megint bizonytalan? Peregnek a percek, peregnek a televízióképek. Este van, s tudom, hosszú lesz az éjszaka.

Sokszor visszatérek, kénytelen vagyok visszatérni ehhez a motívumhoz. Nem tudok teljesen megszabadulni tőle. Büntudat? Aligha. De kínzó érzés, hogy íme, semmit vagy nagyon keveset tehetsz. Hány ezren, százezren vannak, rettenetesen sokat dolgoztak az életben, kimerültségig lépkedtek az eke után a barázdában, és nem érik meg, hogy fürdőszobájuk legyen, pedig nagyobb szükségük lenne rá, mint nekem, hogy mindennap megfürödjének, hogy néha augusztusban a tengerpart szépségeiben gyönyörködjenek. Muszáj túlnézniük szülőfalunk határain, és nem nehéz meglátni, hogy amilyen nehéz, olyan elmaradott ez a termelési mód világviszonylatban. Kevés a gép, kicsi a jövedelem. A megoldás általában ismert, idő kell hozzá, s amíg az az idő eljön, amíg a mezőgazdaságban is teljes lesz a nagyüzemi termelés, hány nemzedék törődik még látástól vakulásig? Talán nem is sok. Talán sokkal gyorsabban megy majd a változás, mint ahogy sejtjük. De nem jogos-e a kérdés még akkor is, ha csak egy ember, egyetlen élet sorsára vonatkozik?

A gazdasági fejlődésünket, életszínvonalunk háború utáni alakulását bemutató adatok és elemzések lényegében igen kedvező képet nyújtanak. A változás ezek nélkül is kézenfekvő, szét kell csak néznünk, össze kell csak hasonlítanunk akár a tíz évvel ezelőtti állapotokat a maiakkal, s világos lesz a helyzetünk. De az átlagok és a szemlélődés alapján kapott, a felszínesség veszélyét magában rejtő képet mégsem tarthatjuk eléggé megbízhatónak. Csak kiindulópontul szolgálhat az alaposabb kutatáshoz, amely aztán az egyes konkrét esetekben az átlagostól eltérő, sőt néha azzal ellentétes képet, fejlődési irányzatot is kimutathat.

Tavaly a születésnapjaimat fogadva Tito elbeszélgetett a munkaközösségek és fiatalok küldöttjeivel. Itt jegyezték fel az újságírók ezeket a szavait is: „Az élet eljár — és erről nem szabad megfeledkezni. Meg kell néznünk, milyen mértékben... tudunk továbbra is építkezni, de nem azok életszínvonalának rovására, akik ma élnek és alkotnak. A szocializmus nemcsak a jövőre, de a jelenre is érvényes... Azt hiszem, igazatok van. A mai nemzedéknek is joga van a szocializmushoz.”

Rokonszenves ez a humánus álláspont. Valóban: ki és milyen alapon követelhetné a mai nemzedéktől, hogy nélkülözések és lemondá-

sok árán a következő nemzedéknek teremtsen jobb életet, amely éppen azokat illetné meg, akik építik, és olyan mértékben, ahogy építik. Mindez rendkívül logikusnak, egyszerűnek tűnik, de mint ahogy az általános igazságokkal lenni szokott, az életben való konkrét megvalósulása már sokkal bonyolultabb.

Miről van tehát szó? Még mindig fejletlen mezőgazdaságunk, iparunk, közlekedésünk, a lakosság és a gazdaság összetétele még mindig kedvezőtlen. Gyors változásra van szükség. A gyors változás, a nemzeti jövedelem lényeges növelésének előfeltétele a mezőgazdaság gépesítése, az ipari termelés további fokozása. Mindehhez pénz kell, nagyon sok pénz, amit a nemzeti jövedelemből kell elvonni. Hogy növeljük a holnapi életszínvonalat, a maiból veszünk el valamit. De meddig, és mikor ér ide az a holnap? S aki azt meg sem éri? Vagy egyszerűen: az ember csak egyszer lehet húszéves! Ismert megállapítások, ismert kérdések. Az optimális arányokat kell megtalálni, a mai ember igényei és a holnap iránti kötelezettségek közötti egyensúlyt. S nem általában, nemcsak világ- vagy országos viszonylatban. Hiszen annyira eltérők az egyes vidékek fejlődési lehetőségei, körülményei, öröklött adottságai.

Létfontosságú döntéseket kell hozni. De lehet-e eléggé tárgyilagosan, s mégis eléggé rugalmasan dönteni, ha millió szempontra kell ügyelnünk. Mert állandóan a változásokhoz kell igazodnunk, a döntéseket nem lehet mereven alkalmazni. Ami egy adott esetben helyes és igazságos, a megváltozott körülmények között már nem az. Más szavakkal: ha például egy elosztási szabályzat jelen esetben jó, minden érdekeltnak megfelel, és igazságosan szabályozza a javak elosztását, lehet, hogy egy év múlva már nem lesz megfelelő, mert esetleg egy embercsoportnak lehetővé teszi, hogy nagyobb mértékben részesüljön az anyagi javakból, mint ahogy munkája, erőfeszítése alapján megérdemelné. Meg kellene hát változtatni a szabályzatot, de kinek, hiszen az előnyös helyzetbe jutott csoportnak éppen az az érdeke, hogy a régi maradjon érvényben, s így megőrizze kiváltságos helyzetét.

Haladó erőkről szoktunk beszélni, gyakran hangoztatjuk szerepüket, kétségtelen, hogy jelen is vannak, de az is biztos, hogy hatásukat meghatározza, hatáskörüknek keretet szab a rajtuk kívül álló, tőlük (majdnem?) függetlenül létező anyagi valóság.

Nagyon eltávolodtam a televízió képeitől, az elsőnek felvillant gondolattól? A kínzó kérdések szakadatlanul üldözik az embert. S ha saját tapasztalatai, emlékei között hiába kutat, másokhoz fordul, könyvek, tanulmányok segítségével próbálja magát megnyugtatni, mások tapasztalataira támaszkodik.

Nemrég olvastam valamelyik külföldi folyóiratban, hogy általában az átmeneti korszak gazdaságára, a fejlődő, az iparosodás útjára lépett országokra jellemző, hogy nagy különbségek vannak az emberek életszínvonalában, kereseteiben. Ez a fejlődés egy szakaszának a velejárója, amely a társadalmi berendezéstől függetlenül jelentkezik. Per-

sze a társadalmi rendszertől függ aztán, hogy ez a jelenség milyen formában, milyen élességgel jut kifejezésre és milyen következményekkel jár az emberek életére. A szocializmust építő társadalmak (némelyek szerint) úgy segíthetnek a fejlődésnek ebben a szakaszában nehéz körülmények közé jutott polgáraik helyzetén, hogy különféle költségvetéseikben jelentősen megnövelik a szociális juttatásokra szánt összegeket. Az így félretett anyagi javakból aztán csak azok részesülnének, akiknek gazdasági és egyéb törvényszerűségek folytán nem jutna elegendő vagy csak szűkösen futná az életminimum biztosítására.

Lehet, hogy ez nem rossz elgondolás. Persze mindenképpen csak átmeneti jellegű kell legyen, hiszen a gazdasági élet fejlődésével, a nemzeti jövedelem növekedésével a legalacsonyabb személyi jövedelmek is elérik azt a szintet, hogy nem lesz szükség még külön szociális juttatásokra is. A gazdasági életben végbemenő strukturális változások folytán ugyanis bizonyos gazdasági ágak, vállalatok termelése rohamosan fejlődik, másoké csökken, vagy teljesen fölöslegessé válik. A csökkentett termelésre, illetve a megszüntetésre ítélt vállalatokban dolgozó munkások egy része tehát ideiglenesen munka nélküli lesz. Némelyek átképeztetik magukat és máshol helyezkednek el, mások, alighanem az idősebbek, már nem vállalkoznak erre. A termelésből ideiglenesen kiszorult szakmunkásokat szakképzetlen fizikai munkásként bajos lenne alkalmazni.

Mi legyen hát velük? Önhibájukon kívül kerültek kedvezőtlen helyzetbe. Becsületesen dolgoztak, s mihez kezdjenek most, a nyugdíjig még hátralevő években. A kérdésre akkor is nehéz válaszolni, ha általánosan vetjük fel, de mennyivel nehezebb, ha tudjuk, hogy ahány ember, annyi sajátos sors, annyi megoldás kellene. Megint csak átmenetileg persze.

Most sem szeretnék igazságtalan lenni. A múlt hónapban voltam a Pannónia birtokon. Egy dolog ragadott meg mindenekfelett: az emberrel, a munkással való törődés nyomát látni mindenütt, ezt tartják a legfontosabbnak. Nemcsak a kereset jelenti az ember munkájának gyümölcsét: a hizlaldát, ahol állítólag húsz-harmincezer disznót is hizlalhatnak, teljesen automatizálták. A piszkos, nehéz munkához itt az embereknek nem sok közülük van. Önműködő az etető, itató, s ha kell, naponta felmossák (vízvezeték, gumicső) az ólakat.

Ott van helyben a góré, a daráló, a keverő. A munkások a környéken laknak, s nemcsak hogy a központban, az igazgatósági épületben korszerű étterem nyílt, új lakások épültek a sertésfarmon. S ami még ennél is több: a farmot bekerítik, s a bejáratnál fertőtlenítőt és fürdőt építenek, hogy aki munkája végeztével hazaindul, előbb megfürdhessen, lemoshassa magáról a verejtéket, átöltözhessen, s aztán úgy menjen otthonába, mint például a kábelgyári vagy a gépgyári munkás.

Ez már nagy dolog, s ha nincs is minden birtokon, olyan eredmény, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A kikindai birtok — a minap jártam ott — tanyáin sem számít csodának a televízióantenna. De még ennél is meglepőbb, már szinte valószínűtlenül hangzik, hogy a munkásoknak csupán mintegy tíz

százaléka szakképzetlen. Ugyanakkor Zombor legnagyobb fémfeldolgozó üzemében sokkal rosszabb a munkások szakképzettségi összetétele. Az ilyen, egyelőre szokatlan arányok az elmúlt néhány év eredményei. Nehéz lenne megmondani kimerítő tanulmányozás nélkül, miért vannak olyan jelentős eltérések az egyes birtokok, sőt ezeken belül az egyes részlegek termelési eredményei, a munkások keresetei és életkörülményei között. A tárgyi tényezők nyilván közrejátszanak, de nem szabad kétségbevonni az embereket, a kétkezi munkások és a vezető szakemberek szerepét.

Hiába minden. Ne sorakoztassuk tovább az érveket és ellenérveket. Valóban fölösleges is lenne, hogy saját magamat meggyőzzem. Tisztában vagyok a lehetőségekkel, azok határaival is. Ismerem a magyarázatot. De úgy látszik, ez mégsem elég. A józan ész nem elég. Semmilyen argumentum sem. Egyszerűen embertelenség lenne beleenyugodni abba, hogy ez is, az is elmegy, anélkül hogy igazán emberi életet élhetett volna. De nem élhetett. Az ő, a te, az én hibámon kívül. Hiszen: „Olyan elemekből építünk, amelyeket a régi társadalomból örököltünk. Olyan környezetben építjük a szocializmust, amelyben az emberek még mélyen magukban hordják a múlt bélyegét, kisparaszti, kisiparosi, kereskedői mentalitásukat. Az értelmiség jórészt még mindig polgári és kispolgári környezetből való. Ez megnehezíti és bonyolultabbá teszi a feladatot.” (Dr. Aleš Bebler.) Ezt is tudjuk, de talán nem eléggé. Újra el kell olvasni. Meg kell győződni róla, vajon más is így gondolja-e, valóban így van-e. Közös talán könnyebb a valósággal való szembenézés, a megoldás megtalálása. „A régi falusi kötelek menthetetlenül szakadoznak, a rég múlt falusi közösségek nosztalgikus emlékei meg csak erősítik a kétségbeesett elveszettség érzését a rideg aszfalton.”... „Elég volt már abból, hogy mint a strucc, homokba dugjuk fejünket. Keveset segített rajtunk az az optimista realizmus, amely rózsákat látott ott, ahol még csak a krumpli és ilyesmik virágozott. Hízelegni ennek a világnak, azt jelentené, mint öndestruktív szundikálásba ringatni magunkat akkor, amikor az élet felmérhetetlen lehetőségekkel terhes...” (Dr. Ivo Supek.)

Erkölcsi kérdések. Az embernek a társadalomhoz és önmagához való viszonyulása. Magas fokú felelősségérzet mások és önmagunk iránt. Az ember még „sosem volt ennyire kénytelen az egész föld polgárának érezni magát”.

Amíg mindenki eljut eddig az érzésig, addig még sokkal egyszerűbb, de sokkal fontosabb életkérdéseket kell megoldanunk, hogy az embereknek legalább a reménye megmaradjon: talán mindenki eljut odáig...

Egy televízióműsorból indultam ki, kimondottan szubjektív élmény lendített e körútra. Nincs is szándékomban, hogy különösebb objektivitást tulajdonítsak az itt felvetett kérdéseknek és megállapításoknak. Írás és olvasás közben magam is rájöttem, sokszor sántít az okfejtés, vagy túl általános, vagy nagyon véletlenszerű a meg-

indokolás. Egyszerűen csak le akartam számolni illúziómmal és kétegyemmel, amelyek árnyékként kísérnek, bántón nyugtalanítanak.

Hova jutottam? Egyszerűen mégis bele kell nyugodnunk, hogy nem lehet átugorni a történelmi szükségszerűségeket és törvényeket. A fejlődésnek megvan a maga útja, üteme. Ezer évet nem lehet egy évtized alatt behozni gazdasági, kulturális és erkölcsi téren.

Szólamok, közhelyek. Hogy lehetnek meggyőzőek? Ha tudom és értem is, hogy mi van mögöttük, szánalmasan vagy nevetségesen pislog bennem valami remény, hogy talán mégsem vagyok ennyire gyámoltalan, kiszolgáltatott, hogy talán mégis tudok valamit (lényegeset, jelentőset, nagyot, hasznosat?) tenni. Reménytelen remény? Hasznos haszontalanság?

Egyszer s mindenkorra? Nincs ilyen. Általánosságban könnyű lenne. De ha önmagunkról, érzéseinkről van szó, akkor az ember mégis erősebb tud lenni a sémáknál. Talán ezért sem árt, ha néha önmagunkból indulunk ki, így könnyebb a közhelyek között is megmaradni az emberi álláspontoknál, szükségleteknél, követelményeknél. „Ha csak egy pillanatra is megállapodnánk és megengednénk, hogy elámítson bennünket az, amit eddig elértünk, olyan időt veszítenénk el, amelyet aztán nem tudnánk egykönnyen behozni.